

Берона

Божена Нємцова

Жив собі колись один король, і мав він невеликий сад, та такий гарний, що кращого не було, мабуть, у цілому світі. І росло в тому саду високе кучеряве дерево, струнке, як ялина, гарне, як липа. Кожен, хто заходив до саду, не міг очей від нього відвести та надивуватися. Його красою часто милувався й сам король і ніколи не міг досхочу на милуватися.

І каже він собі одного разу: "Хотів би я, деревце, знати, як тебе називати і які плоди ти приносиш. Я вже давно сушу собі над цим голову і ніяк не можу збагнути, чому при такій своїй красі ти стільки років не плодоносиш? Дорого заплатив би я тому, хто сказав би мені, в чому тут річ!"

Король пішов із саду, але думка про те, в кого б довідатися про це дерево, довго не покидала його. Нарешті він вирішив, що, можливо, тут йому зарадять чимось розумні люди, і звелів скликати з усієї держави мудреців, садівників та ворожок. Коли вони зійшлися, він повів їх у сад до того дерева й каже:

— Люди добрі! Багато літ росте вже тут це дерево, а плодів не дає. Мені б дуже хотілося дізнатись, що воно за дерево і чи будуть коли-небудь на ньому плоди.

Мудреці, ворожки й садівники були зачаровані красою цього дерева. Вони оглянули його з усіх боків, але на запитання короля відповісти не змогли. Раптом бачать — шкандибає якийсь старий чоловік. Спираючись на ціпок, вийшов він із натовпу, зупинився перед королем і каже:

— Даремно сушите собі голови, відгадати, в чому тут річ, неможливо, але я вам дещо розповім про це дивне дерево.

Всі нашорошили вуха, і старий почав свою розповідь:

— Я був тоді ще юнаком, коли один дуже старий чоловік розказав мені, що іншого такого дерева немає в цілому світі і що родить воно дивовижні плоди, але люди їх ще не бачили. Рівно опівночі наливаються на ньому бруньки, за мить розпускається цвіт, а ще за мить починають дозрівати золоті плоди. І щойно вони дозрівають, хтось їх обриває, а хто — невідомо.

Усі вражено дивилися на старого, а король весь аж засяяв.

— Якщо це так,— мовив він,— то я накажу його стерегти. Дерево моє, із свого дерева я сам хочу рвати плоди, і ніхто мені цього не заборонить. Так я і зроблю.

Троє королівських синів стояли біля батька й чекали, що він казатиме далі. Король повернувся до них і мовив:

— Сини мої, хто з вас піде стерегти це дерево? Ви найвірніші мені, до того ж моторні, жваві хлопці.

— Я спробую,— відповів найстарший син,— може, мені вдасться устерегти дерево й на доказ принести вам хоча б один плід.

— Ну що ж, сину мій, спробуй і тримайся мужньо,— сказав йому батько.

Настав вечір. Найстарший королевич скликав своїх друзів, узяли вони з собою вина і всякої їжі, щоб їм було там веселіше й щоб не заспати, і вся компанія пішла в сад стерегти дерево. Розклали вогнище, їдять, п'ють, веселяться, про сон геть забули. Опівночі бачать, на дереві наливаються бруньки; за мить воно вкрилося цвітом, а ще за мить на місці цвіту з'явилися маленькі блискучі кульки. Кульки росли на очах — незабаром обернулися в гарні, золоті яблучка, які мерехтіли на дереві, мов зірки. Всі затамували подих, очей не можуть відірвати від цього дива.

— Давайте ще трошки почекаємо, поки вони достигнуть,— прошепотів нарешті королевич.

Коли яблука допіли, всі кинулись до дерева, хотіли вилізти на нього й нарвати дивовижних плодів. Раптом ударив грім, небо розпанахала блискавка, здійнялася буря і полила страшна злива. Сад огорнула непроглядна пільма. Сторожі не знали зі страху, куди їм дітися. Та за хвилину буря вщухла, злива припинилась, і на небі зійшли місяць і зорі. Дивляться сторожі на дерево, а від яблук не лишилося й сліду.

— От нещастя,— мовив королевич,— якась нечиста сила всі яблука обірвала під час бурі. Це ж треба таке лихо!

Марно шукали вони під деревом яблук — їх наче й не було.

Вранці, тільки-но почало світати, чекає король на сина, не може дочекатися. Нарешті бачить — іде син, похиливши голову. Коли король вислухав його розповідь, то неабияк здивувався й засмутивсь.

— Як же це ти, синку, не встеріг дерева!

Він розпитав, як дерево цвіте, які в нього плоди, й дуже шкодував, що йому не залишили жодного яблучка.

— Мені хотілося б бодай раз у житті подивитися на ці чудесні плоди. Хто зможе їх устерегти?

Тут до нього підійшов його середульший син і сказав, що другої ночі уже він піде стерегти дерево.

— Ну що ж, спробуй, але будь сміливіший і обережніший, ніж твій брат,— порадив йому король.

Средульший син ледве діждався вечора. Він теж звелів принести до саду вина та різних наїдків і разом з друзями пішов стерегти дерево. Розклали сторожі вогнище, почали пити, веселитися.

— Любі мої,— каже королевич друзям,— ми повинні зробити все можливе, щоб не вернутися звідси з порожніми руками. Тому, хто перший зірве золоте яблучко, я віддам свій коштовний перстень!

— Якщо так,— озвався його друг,— то я віддам йому свій золотий меч.

— А я шапку з коштовним пером,— докинув інший.

— Згодні, згодні! — вигукнули всі і склали на купу перстень, меч і шапку з золотим пером — винагороду для того, хто перший зірве з дерева яблуко.

Настала північ; на дереві почали бубнявіти рясні бруньки, потім розпустився цвіт, а за мить на місці цвіту з'явилися блискучі кульки. Вони росли і оберталися на золоті

яблучка, які виблискували між листям. Усі почали тихо підступати до дерева.

— Зачекайте, хай іще трохи дозріють,— прошепотів королевич, але за мить йому самому увірвався терпець і він вигукнув:

— Ну, друзі, хто перший?

Усі, мов навіжені, кинулися до дерева з випростаними руками. Та раптом ударив лютий мороз, під ногами з'явився слизький лід, сторожі почали падати, а тут іще все довкола огорнула непроглядна пітьма. Сторожі від пронизливого холоду мало не обернулись на кригу.

Але негода швидко минула: за мить темрява розсіялася, почало теплішати, лід зник, і на ясному небі засяяли місяць і зорі. Глянули сторожі на дерево, а на ньому — жодного яблучка!

— От тобі й маєш! — мовив королевич.— Що б це, друзі, могло означати? Що за лихо на нашу голову?

Та ніхто з них так і не зміг тут чимось зарадити. Буркочучи щось собі під носа, зібрали вони своє манаття й пішли із саду. А король уже чекає їх. Уночі він і на хвилику не склепив повік, весь час думав про те, чи виконає його бажання середульший син.

— Ну, як справи, синку? — питає король сина.

— А ніяк,— відповідає той.— Ми трохи не загинули опівночі від холоду. Трохи руки й ноги не поламали собі на льоду.

Король від подиву тільки головою похитував. Він бачив, що всі його зусилля марні.

— Хай це дерево дарує свої плоди, кому хоче! — мовив він урешті.— А ми, бачу, нічого тут не вдіємо.

Раптом уперед виходить наймолодший королевич, гарний, стрункий парубок, і каже, що настала його черга йти стерегти дерево.

— Облиш, синку, ти ж сам бачиш, як не пощастило твоїм братам,— мовив король.

— їм не пощастило, а мені, може, й пощастить,— відповів син.

Коли почало сутеніти, він пішов у сад, але сам. Нічого не взяв із собою, тільки сопілку, на якій любив грати. Усе сімейство проводжало його й бажало успіху.

Вечір був тихий, на дереві не ворухився жоден листок. Сів королевич недалеко від дерева й почав грати на сопілці, спершу поволі, а потім дедалі швидше; він грав то жалібно, ніби про щось благав, ніби серце його краялося від горя, то ніби додавав собі хоробрості, то ніби в жилах його буяла весела кров. Луна від його гри котилася по довколишніх горах і долах.

Тим часом настала північ. На дереві набухли бруньки, за мить воно все вкрилося цвітом, а ще за мить на місці цвіту з'явилися золоті кульки, з яких вирости золоті яблучка.

Королівський син дивився на дерево, але не переставав грати на сопілці, і що більше дивився він на чудесні плоди, то солодше виспівувала його сопілка. Раптом на дерево опустилася золота красуня, вбрана у білу сукню, а з нею — п'ятдесят вродливих дівчат. І почали вони обривати яблука. Королівський син дивиться й не може від цієї золотої діви очей відвести, бо такої красуні він ще зроду не бачив!

Хлопець перестав грати, навіть дух затаїв, тільки дивиться й дивиться. А тим часом дівчата й золота красуня вже всі яблука обірвали. Зненацька золота красуня спустилася з дерева й підійшла до королевича, який стояв, мов зачарований. Вона всміхнулася, перехилила набік голову й мовила ніжним голосом:

— Нелегке було твоє завдання, але ти його виконав; твоя сопілка виказала, яке невинне й добре в тебе серце, і я не хочу тебе кривдити. Це я весь час обривала на цьому дереві золоті яблука, але тепер настала твоя черга. Я рвала їх опівночі, а ти рватимеш ополудні.

Королевич засяяв, на душі в нього потепліло.

— А хто ти така й де живеш? — запитав він золоту красуню.

— Звуть мене Берона, а живу я в Чорному місті,— відповіла вона і щезла.

Королевич стояв як укопаний і не зводив очей з того місця, де щойно бачив золоту красуню. Коли він збагнув нарешті, що залишився сам, йому стало сумно, і, тільки-но почало світати, він пішов до батька. Свого батька він любив найдужче в світі й поспішив його втішити.

— Я встеріг нашу яблуню і все про неї знаю! — закричав він ще здалеку.

— А де ж яблука? — запитав його батько.

— Яблук немає, але тепер вони будуть у мене щодня,— відповів син.— Кожної ночі їх обривала золота красуня Берона. А тепер вона дозволила мені обривати їх щополудня.

Почувши це, батько зрадів, погладив сина по обличчю й трохи не застрибав від щастя.

Як золота красуня сказала, так і сталося: королевич щодня рвав золоті яблука і приносив батькові.

Півроку все було гаразд, а через півроку наймолодший королевич раптом почав дедалі частіше впадати в задуму; ніяка робота не приносила йому радості, ніщо не смакувало йому, ніщо не тішило, він часто зупинявся під деревом, думав про золоту красуню, думав про неї день і ніч. Нарешті вирішив іти шукати Берону і сказав про цей свій намір батькові.

— Іди, сину мій,— відповів король.— Я бачу, ти сумуєш за Бероною і ніде місця собі не знаходиш. Іди з Богом, я тебе благословляю.

Королевич звелів приготувати йому обладунок і вибрав собі слуг. Узяли вони грошей і харчів, осідлали коней і вирушили в дорогу. Їздили долами, горами, багато країн відвідали, весь світ з'їздили вздовж і впоперек, але про Чорне місто і золоту красуню Берону ніхто не чув і не знав. Вони вже давно витратили всі свої гроші, й у кожного залишився тільки кінь і шабля. Королевич не знав уже, що далі й робити, як раптом на шляху їхньому замаячив замок. Чимдуж заквапилися вони до нього, сподіваючись знайти там когось, хто покаже їм дорогу до Чорного міста.

А в цьому замку жила баба-яга, Беронина мати. Коли вона побачила, що наближаються якісь озброєні люди, то відразу ж вибігла їм назустріч, привітно всміхається й питає, що їх до неї привело.

— Ми хочемо знати,— мовив королевич,— чи не чули ви, бува, про Чорне місто і про золоту Берону?

— Авжеж чула, діти мої,— відповіла баба-яга.— Тут ви знайдете ту, яку шукаєте. Берона щодня ополудні приходить до мого саду, і там ви зможете її побачити, якщо маєте таке бажання.

Баба-яга здогадувалася, що вони приїхали свататись, через те була з ними така люб'язна; але вона не подала їй знаку, що їй усе про них відомо.

Наближався полудень, і королевич пішов у сад. А баба-яга, як тільки він зник з очей, покликала його слугу й почала в нього випитувати, чи це той самий королевич, який заскочив Берону на золотих яблуках. Слуга ствердно хитнув головою.

— Ну,— сказала йому баба-яга,— візьми ось цю сопілку і, тільки-но побачиш Берону, заграй, щоб твій пан мерщій біг до неї.

Королевич з нетерпінням ходив сюди й туди по саду, оглядався на всі боки, не міг діждатися Берони. Раптом рівно ополудні слуга помітив її між деревами — вона сяяла, немовби сонце,— одразу згадав наказ баби-яги, взяв сопілку й заграв. Тієї ж миті його пан упав і заснув мертвим сном. Золота Берона підійшла до нього, довго дивилася на його обличчя, але, побачивши, що він не прокидається, пішла геть.

Тільки-но вона зникла, королевич пробудився. Слуга розповів йому, що сюди приходила Берона і пішла звідси буквально за хвилину до того, як королевич прокинувся. Тільки про сопілку слуга забув сказати. Королевич не знав, на кого йому сердитись — на себе, що заснув, чи на слугу, який його не розбудив.

Другого дня він знову пішов до саду, а баба-яга, вибравши час, знов покликала до себе його слугу й дала сопілку. Цьому негідникові теж сподобалася золота Берона, і йому було дуже приємно дивитися на неї, коли королевич спав. Тільки-но слуга побачив між деревами її осяйне обличчя, він зразу ж заграв на сопілці, і королевич миттю заснув. Берона й цього разу довго дивилася на нього, їй, мабуть, стало гірко, що вона знов застала його сплячим. Отож, не сказавши ні слова, вона пішла геть.

Але тільки-но вона зникла — королевич прокинувся. Слуга розповів йому, що сюди знову приходила Берона, й він трохи волосся на собі не рвав, а слугу мало не вбив за те, що той його не розбудив.

І став він з нетерпінням, чекати третього дня. Але баба-яга і третього дня підмовила його слугу, і той знов охоче погодився пошити свого пана в дурні! Тільки-но слуга побачив Берону, він зразу ж заграв на сопілці, і королевич утретє заснув як убитий. Підійшла до нього Берона, подивилася й жалібно заплакала, але він так і не прокинувся. Довго не могла вона відвести від нього очей, але зрештою все ж відвернулася і до слуги:

— Перекажи своєму панові, щоб він твій капелюх повісив на один гвіздок нижче, тільки тоді він мене здобуде.— Сказала й по цих словах зникла.

Прокинувся королевич і питає слугу, чи приходила золота красуня. Почувши, що вона знов була тут і що звеліла йому таке переказати, він засмутився.

Йому нарешті стало ясно, що в замку баби-яги він нічого не доб'ється. Довго ходив

він і думав, що можуть означати Беронині слова, і раптом збагнув, що слуга його зраджує. Розпалившись, королевич вихопив шаблю і одним махом стяв слугі голову. Земля зразу ж розступилася і проковтнула мертвого зрадника.

Здихавшись невірною слуги, королевич пішов, куди очі світять. Довго ходив він горами, долами, кам'янистими дорогами. Раптом чує такий страшний крик, аж луна котиться. Пішов він на цей крик і несподівано опинився на лужку, де троє чортів билися за плащ, капці й батіг.

— Здорові були! Чого це ви бійку зчинили? — запитав він, привітавшись до розлючених чортів.

— Та як же нам не битись, коли ніхто не хоче своїм поступитися! — вигукнули чорти хором.

— Не верещіть усі зразу, хай говорить хтось один, а решта мовчить,— наказав королевич.

— Ну, слухай. Цей плащ, капці й батіг нам дісталися в спадок від батька. А спадок цей не простий: хто в плащ загорнеться, того навіть сам чорт не побачить; хто капці взує, того вони миттю віднесуть туди, куди він захоче; а хто стьобне цим батіжком, той відразу ж опиниться там, де йому заманеться. Ми мали б розподілити ці речі між собою, але кожен хоче все, що лишилося від батька у спадок, забрати собі, через те ми і б'ємося.

— Ну й дурні ж ви! — сказав королевич.— Якщо дозволите, я зараз поділю їх між вами по справедливості. Ваша правда, було б найкраще, якби вся спадщина дісталась комусь одному з вас, але якщо вже ви всі хочете мати її, то хай буде по-вашому. Тільки як це краще зробити? Біжіть на он ту гору, а речі лишіть тут, і той, хто повернеться сюди перший, одержить усе. Згодні?

Дурні чорти погодилися, і всі троє наввипередки побігли на високу гору.

А королевич мерщій накинув на себе плащ, узув капці й, ляснувши батогом, мовив: "Хочу бути під Чорним містом, де мешкає золота Берона!" — І тієї ж миті якась сила підняла його в повітря, він полетів понад горами, долами та водами й опустився під ворітьми Чорного міста. Скинув він із себе плащ, капці, пошпурив геть батіжок, А в цей час неподалік походжала одна з отих гарних п'ятдесятьох дівчат, які прилітали з Вероною рвати яблука. Побачила вона королевича й зразу ж побігла розказати про це своїй пані. Та Берона не повірила їй, вона думала, що вже ніколи не побачить королевича. Отож послала до воріт міста другу дівчину, потім третю... Але коли всі в один голос підтвердили, що до міста прибув її суджений, вона поспішила йому назустріч. А тут і троє чортів з'явилися.

— Брехун! Дурисвіт! — загорлали вони хором.— Віддай нам плащ, капці й батіг!

Королевич віддав чортам їхнє добро і щиро подякував. Якби не їхня безглузда сварка, не дістатися б йому до своєї Берони.

Берона взяла його за руку, повела до замку й зробила своїм чоловіком і королем. І якби вони з часом не померли, то жили б ще й досі!